

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 821.161.1

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.3.14>

Ю. К. ГОЛОБОРОДЬКО

*аспірант кафедри іноземної літератури та слов'янських мов,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
м. Харків, Україна
Електронна пошта: yu.holoborodko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2255-6494>*

НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ ЕМІГРАНТСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ А. АВЕРЧЕНКА ПЕРІОДУ 1922–1925 РОКІВ

У статті проаналізовано наукову рецепцію творчості А. Аверченка європейського (празького) періоду еміграції (1922–1925 рр.), який названо європейським через те, що твори письменника виявляли позитивний вплив європейського соціуму. Зокрема, таким є позитивне ставлення до Праги як міста, що доброзичливо прийняло письменника-емігранта, та чехів як нації, що вигідно відрізняється від росіян за менталітетом.

Інтерес становлять оригінальні прийоми створення комічного, що запозичуються сучасними авторами-гумористами. Підкреслено симбіоз старої сатири А. Аверченка, що характеризувалася добродушною іронією, та нової – за характером різкої й навіть грубої, що аналізується дослідниками в контексті як життя і творчості письменника, так і розвитку самого жанру комічного.

Визначено, що за рецензіями та відгуками в тамтешній пресі А. Аверченка сприймали в Європі як органічну складову частину загальної європейської культури, а не незвичне явище російської. Він це відчував на тлі життєвого комфорту, що відображено в низці літературних, театральних і публіцистичних творів, що були перекладені багатьма європейськими мовами, а також у постійних гастролях Європою.

Зроблено висновки, що виключно позитивне ставлення до чехів протиставляється негативному ставленню до російських емігрантів, яким важко адаптуватися до цивілізованого європейського життя. При цьому в оповіданнях і фейлетонах продовжуються антибільшовицькі мотиви. Письменник дотримується власних естетичних і моральних ідеалів, які виявляють тісний зв'язок зі світовими літературними традиціями. Відбувається поступовий перехід від їдкої пореволюційної сатири до доброго дореволюційного гумору. Причиною такого переходу стали комфортні умови життя письменника у Празі, яких він був позбавлений більшовицькою революцією та які безпосередньо впливають на плідність творчості.

Ключові слова: А. Аверченко, празький період творчості, наукова рецепція, гумор, сатира, європейські традиції.

Постановка проблеми. Останнім часом у пострадянському суспільстві активізувався інтерес до літературної творчості кінця XIX – початку XX століття, особливо емігрантської, а автори того періоду (М. Булгаков, І. Бунін, Є. Замятін, в Україні – І. Багряний, Є. Маланюк та ін.) стають популярними серед сучасних шанувальників літературного мистецтва. Головна причина – історіографічна, адже з їхніх творів здобувається інформація про ті часи, традиції, події та людей. Якщо ж така інформація і на сьогодні є актуальною, то думки письменника стають цитованими й підлягають науковій рецепції.

Саме таким є А. Аверченко, гумористичні й сатиричні твори якого не лише характеризують передреволюційну ситуацію в Російській

імперії, більшовицьких лідерів і перші результати їхньої діяльності, але й образи звичайних міщан й інтелектуалів того часу. При цьому інтерес становлять оригінальні прийоми створення комічного, що запозичуються сучасними авторами-гумористами.

Аналіз попередніх досліджень. Твори А. Аверченка аналізуються дослідниками в контексті як його життя і творчості, так і розвитку самого жанру комічного (недарма його називали «король сміху», «найвеселіша людина в Росії» тощо). Зокрема, емігрантський період його творчості досліджують Н. Командорова, Д. Левицький і Д. Ніколаєв, залучаючи біографічний та жанровий опис, більш докладно празький період – учені, які

збирали дослідний матеріал у самій Чехії (чеські – М. Грала, М. Забрадка, російські та українські – Н. Єгорова, В. Міленко, Л. Спиридонова та ін.). З-поміж означених дослідників виділяємо Д. Левицького, який аналізує не лише літературну, але й театральну та журналістську діяльність А. Аверченка, відзначаючи його мотиви та інтенції.

При такому багатовимірному вивченні життя та творчості митця потрібно дослідити й наукову рецепцію творчості письменника європейського (празького) періоду з виявленням особливостей цієї творчості на ґрунті нових досліджень чеських, російських та українських учених.

Метою статті є аналіз наукової рецепції творчості А. Аверченка європейського (празького) періоду еміграції (1922–1925 рр.).

Для реалізації мети у дослідженні були використані методи аналізу теоретико-методологічних джерел, а також опис, узагальнення, синтез, порівняння.

Виклад основного матеріалу. За хронологією життя і творчості А. Аверченка останнім періодом був празький, але ми вважаємо, що столиця Чехо-Словаччини (за тодішньою орфографією) була лише його домівкою, звідки митець виїжджав на виступи до інших країн Європи. З огляду на це цілком справедливо назвати цей період європейським, адже тоді відбувався вплив європейського соціуму. Так, серед мотивів і тем творчості письменника постає суто позитивне ставлення до Праги як міста, що доброзичливо прийняло письменника-емігранта, та чехів як нації, що вигідно відрізняється від росіян за менталітетом (він порівнює ці дві нації, наприклад, в оповіданні «Прага»), де перші характеризуються спокоем, здоровим глуздом, а другі, потрапивши до цивілізованої Європи, поводять себе як дикуни-невігласи [Аверченко 2007 : 148]. Ці слова підтверджує Н. Командорова, яка відзначає, що негаразди і пригоди з росіянами («голодними» емігрантами) відбуваються через те, що ті часто виявляються не готовими адекватно сприйняти чужу культуру й побут [Командорова]. Ці образи не такі вже й гіперболізовані з огляду на відгуки про поведінку росіян-туристів за кордоном їхньої держави. А. Аверченко підтверджує це нам у сторічній ретроспективі.

Значимо, що ця країна також брала безпосередню участь у Першій світовій війні, тому чехи зазнали таких же випробувань, але порівняно з росіянами швидко відновилися духовно й матеріально, не допустивши корінних соціальних трансформацій.

Характеристика Праги «прекрасная старуха, милая сердцу каждого художника», можливо, дещо грубувата, але мається на увазі її вік (з IX століття) та значення для митців: у XIV столітті вона була навіть столицею Римської імперії, а в XVI – культурним центром Європи, куди з'їжджалися астрологи, маги, науковці, музиканти та художники [Прага]. Іншими словами, Прага входить, певно, у п'ятірку найвидатніших європейських міст, а слов'яни-чехи від кількохсотрічних тісних контактів із німцями вигідно відрізняються від інших слов'янських народів, нівелювавши їхні негативні риси та набувши позитивних німецьких (германських).

Отже, можна сказати, що за короткий період життя у Празі душа А. Аверченка відпочила, адже він відчув спокій і матеріальну стабільність. Звісно, це було на тлі нескінченної ностальгії та очікування змін у рідній Росії. Н. Командорова слушно зазначає, що всього за три роки тамтешнього життя, тобто в останні роки життя, митець зробив стільки, скільки багато його колег не зробило б і за все своє життя: його твори перекладалися багатьма європейськими мовами, а він у цей час успішно гастролював із театром не лише в Чехії чи Угорщині (зокрема й у Закарпатті), але й у Болгарії, Германії, Польщі, Румунії, а також у балканських країнах і Прибалтиці. І всюди його гумор сприймався органічно та з розумінням. У самій Празі А. Аверченко співробітничав із німецькомовною газетою «Prager Presse», постійно організовував творчі вечори. За цей період було видано близько 20 збірок оповідань та окремих книжок (зокрема, «Відпочинок на кропиві», «Жарт мецената», «Записки простодушного: я в Європі. Туреччина – Чехословаччина», «Історичні повчальні оповідання», «Пантеон порад молодим людям на всі випадки життя») [Командорова].

Празький період активно досліджували й досліджують багато таких зарубіжних вчених, як М. Грала (Hrala), М. Забрадка (Zabradka), Д. Левицький, В. Казак (Kasack), А. Корпі-

лова (Korřivová), М. Хофманова (Hofmanová), а також російських й українських, таких як Н. Єгорова, В. Міленко, Л. Спиридонова, А. Хлебїна та ін. Усі науковці відзначають різні аспекти як його гумористичної і сатиричної творчості, так і загальної характеристики, що надавалася йому тогочасними критиками. Наприклад, у чеському мистецькому середовищі про А. Аверченка говорили як про «російського Гашека», Марка Твена чи А. Чехова, однак російські та українські дослідники стоять на тому, що сатирик не був схожим на цих письменників, адже він мав власний творчий стиль.

Д. Левицький аналізує реакцію європейської преси на збірки, що вийшли після приїзду А. Аверченка до Праги. Зокрема, стосовно збірки «Рай на землі» акцентується на таких характеристиках: «правдиві оповідання про російську комуну», «гумористичний опис Росії під владою комуністів». Зокрема, у Белграді зреагували на книжку таким чином: «Аби не стільки крові та страждань, то жодна влада у світі не дала б стільки матеріалу для сатири й гумору» [Левицький 1999 : 304–305], відзначаючи її реальну смислову основу. Такий настрій продовжується й у наступній збірці – «Смішне у страшному» (1923 рік), де вже в назві присутній «чорний гумор», про що у тогочасній пресі зазначається таке: «<...>переносить читача в царство комунізму», заснована на «іманентних нісенітницях радянського устрою», становить собою «протест розсудку, обуреного нісенітницями радянської життєтворчості». Наведені вислови аргументуються популярним у той час фейлетоном письменника «Радянський словник», де на кожну букву азбуки дається злободенний каламбур – наприклад, «твердий знак»: «...за м'якого ставлення радянської влади до населення не потрібен»; «ять»: «...складова потрібна частина хлібу. Поки його писали через «ять» – хліб був. Стали писати «хлеб», і немає хлібу, а є кульбаба, лопух і березова кора, що, як відомо, букви «ять» не мають» [цит. за: Левицький 1999 : 311].

Симбіоз старої сатири А. Аверченка, що характеризувалася добродушною іронією, та нової – за характером різкої й навіть грубої, відчувається навіть у назвах творів (наприклад, «Оповідання, яке *гидко читати*» про «*бацилли спекуляції*» [Аверченко 2007 : 32]) або у відвер-

тості негативних образів (наприклад, мертвого пацюка, що раніше був прийомом простого епа-тажу, а нині в оповіданні «Собачі мемуари» стає буквальним: «*бараний череп и половину дохлой крысы*» [Аверченко 2014]). Можливо, такий безпосередній образ використано з причини собачого сприйняття (оповідач у творі – пес), однак автор асоціює його зі сприйняттям голодних пореволюційних росіян у відповідному контексті: люди доведені до того, що забирають у собаки недоїдену нею кістку, а їхні діти навіть заздряють дворовим собакам, які можуть добути хоч яку їжу. Аналогічна алегорія відзначається і в оповіданні «Равлики» («Улитки»), де описуються епізоди з життя емігрантів, які так само, як означені в назві молоски, мандрують світом зі своїм скарбом, ніби равликовими «хатками», куди вони складають і де зберігають найдорожчі та найпотрібніші для життя речі [Голобородько 2020 : 376–377].

В оповіданнях збірки «Смішне у страшному» описані характери людей нових формацій у новій Росії, тобто тих, хто беззаконно використовує свою необмежену владу, або тих, хто підкоряється такому свавіллю й навіть не розуміє свого сумного становища. Усе це відбувається в умовах відсутності колишніх норм культури та відповідальності за їх порушення. Принагідно зауважимо, що цей процес надалі простягнувся на довгі роки, а окремі його рудименти нас дивують і сьогодні. Так, представників цього режиму А. Аверченко висміює в оповіданні «Контроль над виробництвом», де відзначаємо гротескову ситуацію: двоє представників від типографії та артілі газетярів приходять до письменника проконтролювати його роботу («*мы рабочий контроль над вашим производством*»); нічого не розуміючи у творчому процесі, вони намагаються регламентувати його часовими рамками й нормами продуктивності праці («*только скорее думайте! Ну! придумали?*»). Зрозуміло, що в такому разі ні про яку творчу наснагу не можна й говорити, до чого додаються ще й указівки на кшталт «*вот этого интимного никак не должно быть!*» [Аверченко 2007 : 4]. Можемо провести аналогію з «наглядачами» від подальших інстанцій такого контролю – Спілки письменників, Міністерства культури та й НКВС із ЦК єдиної всемогутньої партії.

У контексті опису сумних реалій Совдепії А. Аверченко залучає й естетику «чорного гумору», коли навіть епізоди, що ілюструють голодування народу, письменник намагається гумористично обіграти за своїм принципом «сміятися можна й потрібно». Наприклад, в оповіданні «Загибель Козязвкіних» автор описує бідний сімейний сніданок: «*Сидела однажды эта семья за утренним чаем, или, короче говоря, за какой-то мутной бурдой из смеси сушеной малины и лаврового листа, а вместо сахара ели черный, осиный мед*». І замість взаємної підтримки люди в цей час здатні до аморальних дій щодо близьких знайомих. У цьому сюжеті сусід пише донос на Козязвкіних, обмовляє їх усіх («*муж, жена, сын Котька, свояченица и даже эта толстая дура – Анисья*») і просить органи їх розстріляти, і йому «*за информацию прошу выдать полфунтика печенки...*» [Аверченко 2014]. У такому контексті трагедія багатьох людей того часу набуває саркастичних елементів, адже ці люди також винні через свою байдужість до долі Батьківщини та майбутнього власних дітей і онуків.

Порівняно зі стилем збірки «Смішне у страшному», що передбачає трагікомічну ілюзію («Розмови в гостинній», «Драма на морі», «Мій дядя»), у наступній збірці «Пантеон порад молодим людям, або Найкращі засоби, як мати успіх у житті» (1924 рік) А. Аверченко повертається до колишнього легкого гумору, де трагічний мотив уже реалізується в іншому контексті без сарказму й іронії. Немає тут і традиційної для митця політичної сатири. В оповіданнях «Історія одного актора», «Виходець з того світу», «Як триматися на похоронах» навіть смерть сприймається несерйозно на тлі різноманітних життєвих курйозів, сама ж вона постає як тло для всіляких абсурдних ситуацій. Так, в останньому з названих оповідань після зіткнення катафалка і трамвая з домовини встав покійник і почав лаяти неухажливих водіїв через забиту ногу. Ця гротескова ситуація продовжилася далі: покійник поїхав додому, усі розійшлися, могилу засипали, частина поминального обіду зіпсувалася і т. ін. [Аверченко 2007 : 163]. Недарма любителі творчості А. Аверченка казали, що саме така весела й миролюбна людина має право сміятися над смертю.

Д. Левицький відзначає, що в передмові до означеної вище збірки автор сумнівається

в корисності шкільних знань, адже «світське життя – дуже хитра й заплутана річ, і не всякому вдається досягнути її примхливі вигини й завитки». Саме тому він хоче поділитися своїм досвідом із молоддю в порадах, позначених у назвах розділів збірки, – «Уміння тримати себе в суспільстві й на званому обіді», «Поради полководцям-початківцям», «Господарські поради», «Пасхальні поради», «Мистецтво розповідати анекдоти», «Поради, як мати успіх у чарівної статі», розсипаних діамантами знань в оповіданнях, що увійшли до книжки. Так, уміння розповідати анекдоти описується в фейлетоні, де дається така порада: «Анекдот має бути коротким, чудовим за змістом і з неочікуваним кінцем». При цьому довгий анекдот «нагадає Ейфелеву башту, на яку людину примушують піднятися пішки, без ліфту» [Левицький 1999 : 314–315]. Як бачимо, письменник зіграв тут роль учителя або старшого наставника, що ділиться з молоддю «розсипаними діамантами знань». Він робить це не як нудний педагог, а з добротою й гумором.

На думку Ю. Голобородька, антибільшовицькі мотиви переважно наповнюють збірку «Смішне у страшному» майже на тому ж рівні, що й «Киплячий котел» (1922 р.), і «Оповідання циніка» (1925 р.), хоча 18 історій першої з них пов'язані ще із севастопольським періодом. Тут також визначаємо ситуації «чорного гумору», які часто гіпертрофовані до стану сатиричного абсурду, що дозволяє сприймати смерть у комічному ключі («Драма на морі», «Мій дядя», «Розмови у вітальні») як кінцевий акорд у створенні гротескного образу. Прийнято вважати такий прийом компенсацією загального трагізму, засобом подолання болючого досвіду як читача, так і самого письменника [Голобородько 2020 : 378].

Науковці, які досліджували жанрово-стильові особливості творчості А. Аверченка празького (європейського) періоду, відзначають обов'язкове дотримання письменником власних естетичних і моральних ідеалів, художню майстерність у побудові сюжетів оповідань, змалюванні образів, а також тісний зв'язок його творів із літературними традиціями [Постников 1995]. Не слід також забувати і про інший жанр його творчості – фейлетони, що відзначено виходом 1924 року збірки раніше відомих творів «Відпочинок на кропиві» (14 творів), назву

якої він пояснює природою цієї рослини: «Вона їдка та колюча». Тут також присутні такі твори європейського походження: «Угорська мова», «Оповідач», «Бокс у Туреччині та Європі». Щодо них Д. Левицький традиційно наводить оцінки преси з такими ознаками: «замальовка типів лаконічна», «соковиті удари пензля», «портретна галерея пошляків і пройдисвітів», «виявив об'єктивність», «зобразив невігластво й наглість», «стисла й красива форма фраз», «майстер фрази». Як негативну характеристику слід відзначити слова про недостатність серйозних мотивів у загалом смішному контексті [Левицький 1999 : 311–312]. Якщо раніше авторів закидали надлишкову політизованість його творів, то в період набуття життєвої стабільності критики, навпаки, стали бажати гострої сатири.

Деякі оповідання більш схожі на анекдоти. Наприклад, в оповіданні-анекдоті «Мій дядько» племінник вираховує, скільки його дядько, працюючи касиром, заробив за 8 років роботи, і робить висновок, що половина суми, яку той сплатив за будинок, ним не зароблена. На це той відповідає алегорією з ринком, де з рук у руки передають шматок сала, а на руках залишається жир, роблячи висновок: «Я человек честный, но деньги – то же сало...» [Аверченко 2007 : 204]. Це звичний уже стиль дореволюційного Аверченка, де немає ні політичних мотивів, ні занадто гострого сатиричного висміювання людей. У таких оповіданнях на перший план виходять уже не форми реалізації творчих принципів і концептів письменника, а його майстерність портретного зображення, передавання діалогів, цікаві сюжети.

Празький період творчості А. Аверченка відзначений й іншими збірками. Так, 1925 року була опублікована остання збірка за життя письменника «Оповідання циніка» (28 творів), куди поряд з уже відомими («Пацюк на підносі», «Індичка з каштанами», «Джиу-Джитсу») та перейменованими («Акули») увійшли його нові твори «Фокс-трот» і «П'ять оповідань для читача». Перше оповідання у збірці має характер передмови, що позначено вже в його назві – «Мистецтво й публіка (замість передмови)». Написане воно було ще 1913 року в Петербурзі як розвідка про публіку, для якої пишуться твори [Левицький 1999 : 315]. «Таинственные близкие незнакомцы – кто

вы?» – Питає автор, указуючи читачеві, кому присвячено подальші оповідання. Тут же він подає характерний діалог невігласів на симфонічному концерті: «-Скажите, это Григ? – Простите, я приезжий» [Аверченко 2007 : 245]. Тобто роздуми А. Аверченка про розумовий рівень читачів залишалися актуальними для нього впродовж понад 20 років.

Потрібно зазначити, що більшість творів, написаних А. Аверченком у Празі, була перекладена чеською мовою. Серед них відзначаємо збірку оповідань «Прага й чехи» (переклад Я. Закостела та С. Мінаржика 1923 року), де зібрано 9 творів з описом тогочасних чеських реалій [Голобородько 2020 : 379]. Так, оповідання «Чехи» розпочинається такою характеристикою: «Нет на свете человека деликатнее и воспитаннее чеха...». Далі надаються такі позитивні ознаки: «ласков», «заботлив», «внимателен», «невозмутим», «прекрасное расположение духа». Але звертаємо увагу на репліку чехів, яких він намагався вивести з себе, спеціально перевіряючи стійкість останніх двох ознак. Вони нагадують йому про статус гостя, тому «невежливо говорить в Чехии такие вещи! Если вам не нравится – уезжайте к себе в Россию!» [Аверченко 2007 : 139]. Це нагадує відому ситуацію про поведінку росіян в інших країнах, де вони поводять себе як представники імперії, ігноруючи місцеві традиції та мову.

Зарубіжна преса в тих країнах, де виступав із виставами А. Аверченко, характеризувала його як автора оповідань, фейлетонів і гумористичних п'єс. Аналогічно його характеризувала й радянська літературна критика. Проте у творчості письменника виокремлюються два твори, що не відповідають жанрам короткого гумористичного оповідання чи фейлетону. Це повість «Підходцев і двоє інших» і гумористичний роман «Жарт Мецената». Про них не зафіксовано жодної рецензії від оглядачів і літературних критиків. З огляду на це ми використаємо тут компаративістичний аналіз Д. Левицького, який досліджує тематичні паралелі означеної повісті та відомого на той час роману Мюрже «Сцени з життя богемі».

Сюжетна структура творів Мюрже й Аверченка однакова: спочатку описуються окремі епізоди з життя безтурботних, веселих, але матеріально не забезпечених молодих людей

(згадаємо «справжніх хлопців»). Вони зазнають всіляких пригод, пов'язаних із пошуком засобів існування та любовними історіями. Кожен епізод становить ніби окреме оповідання з одними й тими ж героями на кшталт серіалу. Цільність обох творів досягається не лише через одних героїв, але й через тематичну єдність й обстановку, а тотожність також через авторські висловлювання, зокрема передмови, в яких розкривається мета – розповісти про гурт молодих людей, які є представниками творчої богеми, які свідомо об'єдналися, як відомі мушкетери [Левицький 1999 : 391–392].

Зрозуміло, що в повісті А. Аверченка виявляється певна романтична автобіографічність, а герої, як виявляється, мають стосунок до творчої діяльності – видання сатиричного журналу (коли в їх розпорядженні несподівано виявлялася більш значна сума грошей) та мають знайомих – представників богеми. Їхня богемна риса – це лежання на дивані, коли немає роботи. Контекст їхнього життя – постійна заборгованість і пошук коштів, а також намагання знайти певну веселість у цьому. Загалом непрактичність є головною рисою героїв і Мюрже, і Аверченка, адже вони не здатні розпоряджатися коштами, намагаючись реалізувати свої творчі мрії [Левицький 1999 : 392].

В останній рік життя також вийшов єдиний роман митця «Жарт Мецената», написаний 1923 року в польському Сопоті. Частини цього твору вже друкувалися із продовженням під назвою «Причуди Мецената», але окремою книгою твір вийшов лише по смерті автора 1925 року [Левицький 1999 : 315]. Жанр цього твору в літературознавстві називають «роман з ключем», оскільки в його персонажах угадуються справжні їх прототиби, зокрема й сам автор, причому це представники бомонду, серед яких А. Аверченко провів кращі свої роки як письменник і редактор. Зрештою, ми вже зазначили, що в тому настрої, в якому описується життя художників, письменників і журналістів, відчувається щира печаль і ностальгія за дореволюційним життям у Петербурзі та дружньою й веселою компанією.

Така атмосфера богемного життя, передова аристократія, що збирає біля себе неординарні особистості, організує концерти та вистави, компанії творчих людей, що вмюють весело

проводити час, – усе це залишилося в них самих на все життя. І не дарма художник із «Сатирикону» О. Радаков, прочитавши роман, навіть зронив сльозу, згадавши свою молодую компанію. При цьому за структурою роман більше схожий на п'єсу – настільки багато в ньому діалогів (з елементами авторського коментарю), що свідчить про тогочасну орієнтованість письменника на сценічне мистецтво та його візуальні переваги.

Структурно роман «Жарт мецената» поділяється на дві частини – «Лялечка» та «Бісова лялька». У першій частині відбувається зав'язка, у другій – неочікувана розв'язка. Коротко сюжет можна схарактеризувати як розіграш компанії Мецената безталанного поета-графомана, що закінчився повною поразкою перших.

Композиція роману, за словами Д. Левицького, виявляє типові риси драматичного твору – зав'язку, кульмінацію та ефектну розв'язку: після короткої експозиції (розділ «Його Величність нудьгує»), де автор знайомить читача з Меценатом і його трьома клеветниками, йдуть два розділи, у яких вводиться новий персонаж – Лялечка. Це призводить до зав'язки сюжету роману, що полягає в задумці друзів розіграти молодого поета, штучно зробивши його знаменитістю (для сміху: «*“игра с Куколкой” – просто новенькая забава скучающей части русского мыслящего общества*» [Аверченко 2007 : 377]. Наростання напруження спочатку відбувається повільно, часом послабляючись у додаткових свідченнях про минуле Мецената та його знайомство з трьома приятелями, а також у формі вставних оповідань дійових осіб, які зібралися на так звану коронацію Лялечки. Ці оповідання складають цілий розділ «Балаканина на килимі», передуючи кульмінації, що підготовлюється подіями, описаними в розділі «Лялечка входить у моду». Безпосередньою кульмінацією є розмова Лялечки з Меценатом, після чого відбувається розв'язка з її драматичним ефектом від провалу всієї змови-розіграшу проти Лялечки та відповідного покарання змовників [Левицький 1999 : 449].

На те, що центральним образом роману є саме Меценат, вказує як назва, так і сюжет, у якому всі події відбуваються довкола нього, і здоровий глузд (у відносному вимірі, зви-

чайно), що походить саме від цього героя. Д. Левицький говорить, що Мецената тягло до прекрасного: він писав непогані оповідання, імпровізував на фортепіано, ліпив і прагнув до чогось яскравого й незвіданого. У нього не було лише терпіння й устремління чогось досягти, тому його доля, за словами автора, була «безтолковою» [Левицький 1999 : 450–451]. Зауважимо при цьому, що його увага як мецената була прикута до бідних митців – богеми, «пролетаріату від інтелігенції». Від допомоги їм він отримував задоволення. На нашу думку, А. Аверченко насправді, зауважуючи потенційну зовнішню схожість героя із собою, уявляв у майбутньому себе в такій ролі – мудрого, впевненого в собі наставника молоді, але такого, що не цурається веселощів і розіграшів.

Економічно-етичну складову відносин героя роману та його клеветів Д. Левицький пояснює таким чином: «Меценат їх субсидіює. Але ці суми залишаються в мажах такої дружньої допомоги, що є природною у стосунках істинних і близьких друзів, які виручають один одного у випадку крайньої потреби». Поведінку його молодших товаришів дослідник не пов'язує з їх меркантильністю, адже вони ставляться до «патрона» як «до старшого товариша, зі щирою повагою, як до людини більш досвідченої» [Левицький 1999 : 454]. Тобто, як і в повісті «Підходцев і двоє інших», у романі одним із головних мотивів є дружба, але в першому випадку між рівними за віком і матеріальним рівнем чоловіками, а у другому випадку між молодими бідними людьми і старшими багатими. Зрештою, мотив дружби в контексті доброго гумору став одним із провідних у творчості А. Аверченка празького (європейського) періоду.

Висновки. З проведеного дослідження наукової рецепції творчості письменника європейського (празького) періоду з виявленням його особливостей на ґрунті нових дослідницьких підходів ми дійшли таких висновків:

– письменник виявляв виключно позитивне ставлення до нової батьківщини – Чехословаччини, зокрема її столиці Праги, що відповідно аргументується аналогічним ставленням до самих чехів (пражан) і негативним ставленням до своїх земляків, які в той час окупували Європу, тікаючи від нової влади в Росії та виявляючи труднощі в адаптації до цивілізованого європейського життя;

– відповідно до такого негативного сприйняття земляків-росіян у перші роки емігрантського життя у Празі виявлялися й антибільшовицькі мотиви, якими наповнені збірки «Записки простодушного: я в Європі. Туреччина – Чехословаччина», «Історичні повчальні оповідання», «Рай на землі», «Смішне у страшному», у яких західна преса відзначала реалізм в описі життя «російської комуни»;

– письменник у цей час дотримувався власних естетичних і моральних ідеалів, виявляв художню майстерність у побудові сюжетів своїх оповідань, змальовуючи як образи, що вже давно стали для нього традиційними, так і ті, що виявляли зв'язок із світовими літературними традиціями;

– цей час позначений поступовим переходом митця від ідкої політичної пореволюційної сатири до доброго дореволюційного гумору, причиною чого відзначаємо реакцію письменника на позитивні умови його життя у Празі, яких він був позбавлений більшовицькою революцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверченко А. Т. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 6. Отдых на крапиве. Москва : ТЕРРА-Книжный клуб, 2007. 480 с.
2. Левицкий Д. Жизнь и творческий путь Аркадия Аверченко. Москва : Новый путь, 1999. 552 с.
3. Аверченко А. Т. Собрание сочинений : в 13 т. Т. 12. Рай на земле. Москва : Издательство «Дмитрий Сечин», 2014. URL: http://az.lib.ru/a/awerchenko_a_t/text_1922_ray_na_zemle.shtml.
4. Голобородько Ю. Творчество писателя-сатирика Аркадия Аверченко периода его пражской эмиграции (1920–1925 гг.). *Multidisciplinary research : the XIV International scientific-practical conference*, Bilbao, December 21–24, 2020. Bilbao, Spain. 2020. С. 376–379.
5. Постников С. П. Русские в Праге 1918–1928 г. Praha : Národní knihovna v Praze, 1995. С. 149–153.
6. Прага. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Прага>.
7. Командорова Н. И. Осознанный выбор Аркадия Аверченко. WikiReading. URL: <https://culture.wikireading.ru/hehRvMyjIq>.

REFERENCES

1. Averchenko A. T. (2007). *Sobranie sochineniy: V 6 tomakh* [Collection of essays: In 6 volumes]. *T. 6 Otdyih na krapive* [Vol. 6. Rest on nettles]. Moscow : TERRA-Book Club.
2. Levitsky D. (1999). *Zhizn i tvorcheskiy put Arkadiya Averchenko* [Life and career of Arkady Averchenko]. Moscow : Novyi put [New way], 1999. 552 s.
3. Averchenko A.T. (2014). *Sobranie sochineniy: V 13 tomakh*. [Collection of works: In 13 vols.]. T. 12. *Ray na zemle* [vol. 12. Paradise on earth]. Moscow : “Dmitry Sechin” Publishing House. Retrieved from: http://az.lib.ru/a/awerchenko_a_t/text_1922_ray_na_zemle.shtml.
4. Holoborodko Y. K. (2020). *Tvorchestvo pisatelya-satirika Arkadiya Averchenko perioda ego prazhskoy emigratsii (1920 – 1925)* [The work of satirical writer Arkady Averchenko during his Prague emigration (1920 - 1925)]. *The XIV International scientific-practical conference “Multidisciplinary research”, December 21–24, 2020*, pp. 376-379. Bilbao, Spain.
5. Postnikov S. P. (1995). *Russkie v Prage (1918 – 1928)* [Russians in Prague (1918 – 1928)], pp. 149–153. Praha : Národní knihovna v Praze.
6. Wikipedia. Prague. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ппара>.
7. Komandorova N.I. (n.d.) *Osoznannyiy vyibor Arkadiya Averchenko* [Conscious choice of Arkady Averchenko]. WikiReading. Retrieved from <https://culture.wikireading.ru/hehRvMyjlq>.

Y. K. HOLOBORODKO

*Postgraduate Student at the Department of Foreign Literature and Slavic Languages,
Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda, Kharkiv, Ukraine
E-mail: yu.holoborodko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2255-6494>*

SCIENTIFIC RECEPTION OF A. AVERCHENKO’S EMIGRANT CREATIVITY OF THE PERIOD 1922–1925

The article analyzes the scientific reception of A. Averchenko’s work of the European (Prague) period of emigration (1922-1925), which is called European because the works of the writer showed a positive influence of European society, in particular the positive attitude towards Prague as a benevolent city. accepted the emigrant writer, and the Czechs as a nation that differs favorably from the Russians in mentality.

Of interest are the original methods of creating comics, borrowed by modern comedians. The symbiosis of Averchenko’s old satire, characterized by good-natured irony, and the new one – sharp and even crude in nature, is emphasized, which researchers analyze in the context of both the life and work of the writer and the development of the comic genre.

It is determined that according to reviews and reviews in the local press, A. Averchenko was perceived in Europe as an organic component of the general European culture, and not an unusual phenomenon of Russian. He felt this against the background of life comfort, which is reflected in the mass of literary, theatrical and journalistic works that have been translated into many European languages, as well as in constant tours with Europe.

It is concluded that an exclusively positive attitude towards the Czechs is opposed to a negative attitude towards Russian emigrants, who find it difficult to adapt to civilized European life; at the same time, anti-Bolshevik motives continue in stories and feuilletons; the writer adheres to his own aesthetic and moral ideals, which are closely connected with world literary traditions; there is a gradual transition from caustic post-revolutionary satire to good pre-revolutionary humour, which is due to the comfortable living conditions in Prague, which he was deprived of the Bolshevik revolution and which directly affect the fruitfulness of creativity.

Key words: A. Averchenko, Prague period of creativity, scientific reception, humour, satire, European traditions.